

Популярна Земледѣлческа Библиотека
„ИВ. ЕВ. ГЕШОВЪ“.

ИЗДАВА НАРОДНОТО ЗЕМЛЕДѢЛЧЕСКО ДРУЖЕСТВО.

33161

Ай

КНИГА V.

Червена детелина

отъ

П. Беровъ.

СОФИЯ,
Печатница на Георги А. Ножаровъ
1903.

ПОПУЛЯРНА ЗЕМЛЕДѢЛЧЕСКА БИБЛИОТЕКА
„ИВ. ЕВ. ГЕШОВЪ“.

ИЗДАВА НАРОДНОТО ЗЕМЛЕДѢЛЧЕСКО ДРУЖЕСТВО.

КНИГА V.

Червена детелина

ОТЪ

П. Беровъ.

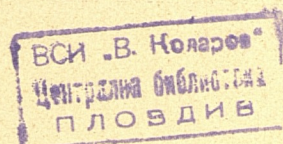

София
Печатница на Г. А. Ножаровъ
1903.

33161

Am

JIB221.2

2439/1984

Червена детелина.

Гладна мечка, хоро не играе
Съ гладенъ волъ, не се оре.
Гладна нива, хлѣбъ не ражда.

Всѣки земедеѣлецъ знае, че на праздни ясли до-
битъкъ не се гледа (гои), а нѣма ли добитъкъ — нѣма
торъ, нѣма и берекетъ. Всичко се върти тамъ да има
храна за добитъка: силенъ ли е добитъкътъ, здравъ ли
е той, ще заслужи на стопанина си и съ работа, и
съ торъ.

Ние, българитѣ, сме навикнали да хранимъ добитъка
главно съ слама, особено рогатиятъ добитъкъ: той горкиятъ
сѣно не вижда съ мѣсеци. Истина е, че сламата е най-
евтина храна, ама и стоката ни пѣкъ толкова пари
чини: дребна, малосилна. Ние сѣ гледаме съ по-малко
разноски, съ по-евтинко да минемъ, а пѣкъ то не било
тъй. . . . !

Нѣмецътъ, виждъ, и маджаринътъ сами не ядатъ,
но добитъкътъ гладенъ не държатъ. Затуй пѣкъ, кога
имъ потрѣбватъ коне за войската или за впрѣгане, тѣ
не ходятъ по чужди държави да ги търсятъ като нась
и да плащатъ 1000 лева за конь, а си ги иматъ от-
гледани, здрави, яки и хубави. Сжщо и за воловетѣ и
за кравитѣ; нѣмска крава яде много, ама дава 10—15
оки млѣко на день, а нашата само 2—3 оки и не за
друго, а главно защото е гладна; и не само тя е гладна,
ами и цѣлиятъ ѝ родъ отъ незапомнени врѣмена, откакъ
е падналъ въ български рѣцѣ все е гладувалъ или не-
дождалъ и се е изродилъ съвсѣмъ. Нѣмскиятъ добитъкъ

друго е, той отъ година на година се подобрява: кравитѣ ставатъ по-мѣчни, воловетѣ — по-яки и едри, а конетѣ по-хубави. Всичко е отъ храната и доброто гледане! Но отдѣ нѣмцитѣ зематъ толкова храна за добитѣка? Дали меритѣ имъ сѣ широки, или ливадитѣ сѣ много?

Мери ли? . . . Що се е рекло педя мѣсто — и толкова мера нѣматъ. Прѣди 200—300 години тѣ сѣ имали мери; добитѣктѣ имъ, както сега нашиятъ, на бюлюци е пасѣлъ по меритѣ, но пѣкъ и мършавъ е билъ сѣщо като нашитѣ. Но лека-полека меритѣ сѣ се довършили, нѣмецтѣ се е сѣтили, че нѣма смѣтка да държи мера, разоралъ я, взелъ 2—3 берекета овесъ, рѣжъ, царевица, па я насѣялъ съ трѣва и я обѣрналъ на ливада. Какво спечели той отъ туй? А ето що спечели: Едно рало мѣсто (2½ декара) отъ мѣрата пуцаше 100—150 оки сѣно, а сега отъ сѣяната ливада взема 600—800 оки сѣно. Петъ рала мѣсто отъ мерата можаша да прѣхранятъ най-малко едно добиче прѣзъ годината, и то колкото да не умре отъ гладъ, а петъ рала сѣяна детелинова или люцернова ливада даватъ сега богата храна за петъ едри добичета. Тази е смѣтката на нѣмца. Работата му е стегната, насѣялъ ливади, натрупалъ сѣно и не иска да знае, има ли мери, нѣма ли мери. Толкова му чини, той знае, че хората казватъ: „на беглишка чешма за вода да не ходишъ, на общинска мера дѣбитѣктѣ да не гоишъ“.

Отъ друга страна да кажешъ, че нѣмскиятъ или французскиятъ селянинъ има земя повече отъ нашия, или по-плодородна — та му е широко около врата, и това не е истина; на мѣста има, на мѣста пѣкъ и толкова нѣма, колкото ние имаме; на мѣста земята е доста плодородна, но на повечето мѣста е по-гладна отъ нашата. Силата му не е тамъ, че много земя има или плодородна му е земята, а тамъ, че *малкото му стопанство е добръ докарано, спрѣтнато, стегнато, всичко на смѣтка турено*. Ако рече Господъ, единъ день и за това ще

поприказваме, колко земя има нѣмецтѣ, сѣрбинтѣ, ингелизинтѣ, руснактѣ, какъ ги работятъ, що сѣятъ и какъ поминуватъ, а сега да се върнемъ на думата си.

Щомъ разбралъ нѣмецтѣ, че въ земледѣлието и работата, и торѣтъ, и всичко зависи отъ това, какъвъ ти е добитѣктѣ, — ако е здравъ и якъ — всичко е наредъ, ако е гладенъ, мършавъ, всичко се събрѣва, та рѣшилъ да държи само здравъ и добъръ добитѣкъ, за да имамъ здравъ и якъ добитѣкъ, казалъ си той на ума, не трѣбва да го оставямъ да се лѣжи по стѣрницата, словетѣ и меритѣ, или рано на пролѣтъ, когато още нищо нѣма изъ ливадата, да ходи само да ги газии и разваля, ами още трѣбва *да сѣя и за него сѣно и овесъ, както си сѣя за менъ рѣжъ*.

Помислилъ си нѣмецтѣ и не забравилъ какво е мислилъ, ами и свършилъ работата; той насѣялъ разни трѣви — дѣтелина, люцерина, тимофѣева трѣва, лѣсича опашка, райграсъ и още много други.

Ако е животъ и здраве, ще си поприкажемъ единъ день за всички тия трѣви, а за сега да кажемъ двѣ думи за *детелината*, отъ която трѣва хората сѣ видѣли най-голѣма полза.

Кой земледѣлецъ не знае, коя трѣва се казва детелина или трифилъ (старозагорско), звѣздѣлъ (еленско!) И дѣцата я познаватъ; тя е най-обикновена трѣва изъ нашитѣ ливади, ако тѣ не сѣ много мочурливи или блатисти. Детелината бива разна: една цѣвти червено, една бѣло, една пѣкъ смѣсено: червено и бѣло, ала на всички цѣвтѣ имъ е събранъ на топки ли да го кажемъ, или по-добръ на глави (пѣпки), а листата на всички видове детелина иматъ три пера, затова ѝ думатъ *трифилъ*; всѣко селско дѣте знае за тия листа, че щомъ заиде слѣнцето и тритѣ пера на листото се свиватъ на купъ и така стоятъ докато пакъ изгрѣе слѣнцето — детелината, казватъ, спи . . .

Разни детелини разна растатъ; една, червената,

или както ѝ казватъ още ливадарска детелина, за която сега ще разправяме, расте право на горѣ, не се влачи и става висока 40, 60, 70 сантиметра; бѣлата детелина се влачи и стѣблата ѝ (въ колѣното) пуцатъ корени, както пирея (троскѣтъ); смѣсената или шведска детелина расте право, не се влачи и цѣпти смѣсено: долната частъ на топката е бѣла, а горнята розова.

Детелината се сѣе главно по тия причини, че е много хранителна; може да се каже, че една ока детелиново сѣно се равнява съ една ока овесъ по своята хранителностъ.

Друго, — еднажъ посѣяна, тя се коси най-малко 2 години наредъ, и то 2 и 3 пѣти на годината, споредъ годината, ако е по-влажна — по-добрѣ. Едни сортове траятъ и 3 и 4 години, а послѣ се изгубватъ отъ само себе си.

Трето, — пуца много сѣно: отъ 600 до 800 и до 1000 оки сѣно отъ едно рало мѣсто, споредъ нивата.

Четвърто, — много добрѣ тори земята, защото има дебели корени и ги пуца дълбоко до 2 и повече педи; на мѣста (въ Италия и Франция) яловата угаръ, наприкладъ, не оставятъ празна, а я засѣватъ съ детелина и щомъ стане 25—30 сантиметра висока, прѣораватъ я сжщо така, както обѣрския торъ, — детелината гние въ земята и я тори богато. Тѣй торятъ навече тамъ, дѣто нивитѣ сж прѣснати и сж далечъ отъ селото, та много врѣме се губи за разнасяне тора.

Пето, — детелината братясва и дава отава, и

Шесто, — детелината може да служи за паша, защото не се бои отъ сгизване, но трѣбва да се пази едно: ливадата да не е много мокра, когато пасе добитѣкътъ, инакъ се разваля.

Това сж добритѣ страни на детелината, но и тя не е безъ кусуръ и ако не се внимава добрѣ може да стане причина да измре добитѣка.

Ето какъвъ кусуръ има детелината: ако добитѣкътъ яде много *млада* детелина или пѣкъ *росна* детелина, може да му се надуне стомаха, да се появятъ бодѣжи и добитѣкътъ да умре. Затова, трѣбва строго да се пази: 1) слѣдъ суха зимна храна да не се дава *веднага* чиста детелинова трѣва, а на първо врѣме смѣсена съ слама или сухо сѣно, или най-добрѣ тѣй: на гладно сърдце дава се сѣно, а послѣ трѣва; 2) на росна ливада добитѣкъ да не се пуца на паша, или ако се пусне, то трѣбва прѣдварително да е ялъ суха храна. Щомъ се пази това условие, отъ тамъ нататѣкъ отъ детелината за добитѣка врѣда нѣма, а има само полза, и то голѣма полза.

Детелината има и още единъ кусуръ, който иматъ и много други растения; наприкладъ, забѣлѣзано е, че ако обикновеното зеле се сажда подъ редъ нѣколко години на едно и сжщо мѣсто, почва да става килаво, праздно, не завива. Картофи ако се сажатъ сѣ на една и сжща нива, почватъ да гниятъ. Така и детелината, слѣдъ като прѣстои на една нива 3—4 години, тя сама се изгубва и ако на ново се посѣе на сжщото мѣсто — нѣма да стане. На старото мѣсто тя може да се върне и да роди добрѣ едва слѣдъ 5—6 години. Съ други думи, детелина подиръ детелина не се сѣе и не става, както нѣма да станатъ подиръ детелината и лещата, и грахътъ, защото сж отъ единъ родъ. Затова пѣкъ подиръ нея много добрѣ, чудесно, се раждатъ овеса, рѣжъта, ячменка и други зърнени храни.

Да видимъ сега, какъ се сѣе детелинова ливада.

I. Какви земи обича дѣтелината? Всички земи, згодни за овесъ, рѣжъ или зимна пшеница, згодни сж и за детелината. Но особено сж згодни земи дълбоки, глинести, влажни, но и немокри, блатисти.

II. Детелината обича много добрѣ изорана нива. Сѣмето на детелината е много ситно, по-ситно отъ просото, прилича на синапово сѣме или раничено. Осѣвнѣ

Всѣ Б. Колегов
Централна библиотека
Пловдив

туй, щомъ поникне, първитѣ 1—2 мѣсеца детелината расте много бавно, та може да бѣде задушена отъ разни бурени. По тия причини детелината се сѣе винаги на ниви много чисти, дълбоко прѣборани и изравнени, да нѣматъ буци. На цѣлина дѣтелината никога не се сѣе. Ако друга земя нѣма, цѣлината трѣбва да се прѣработи тѣй: първа година да се посѣе овесъ, или ленъ, на втора година—картофи, цвѣкло, царевича или бостанъ и чакъ на третата пролѣтъ ще се сѣе детелината.

Кога се сѣе детелината?

Лѣтно врѣме, когато напр. се сѣе рапицата, детелината не може да се сѣе, защото за поникване иска много влага. На едни мѣста я сѣятъ есенно врѣме, но само тамъ, дѣто е топло, дѣто вирѣе лозата; въ по-студени мѣста не трѣбва да се сѣе, защото може да измръзне прѣзъ зимата, особено, ако зимитѣ биватъ безснѣжни. Който се опита да сѣе есенно врѣме, нека поне посѣе по-ранко, та да има врѣме детелината да се укорени добрѣ. Най-подходяще врѣме за посѣване на детелината е пролѣтъта, и то *ранна* пролѣтъ, когато едва що се е стопилъ послѣдния снѣгъ, когато нощно врѣме земята още мръзне. Затѣ сѣмето ѝ се хвърля (сѣе) или сутринъ рано, или навечеръ, когато помръзне, та може да се влѣзе въ нивата.

Детелината се сѣе съ покривъ и безъ покривъ.

По-горѣ се каза, че детелината бавно расте, та се бои отъ трѣви, а, освѣнъ това, първа година и не дава много сѣно; затуй, едно, да не се губи годината, да има нѣкакъвъ приходъ отъ нивата и, друго, за да не буреняса нивата, детелината не сѣятъ сама, а *задно съ нѣкое друго житно растение*, напр. съ овесъ, или зимна пшеница, или ръжъ. Житнитѣ растения ѝ служатъ като пазители отъ сухи вѣтрове и плевели, единъ видъ като *покривъ*. Затуй казватъ, че детелината се сѣе съ *покривъ*, т. е. съ нѣкое житно растение, или *безъ покривъ*, когато се сѣе сама.

I. *Посѣвъ съ покривъ*. Съ покривъ детелината се сѣе по 2 начина: първиятъ начинъ, когато за покривъ се взематъ пролѣтни зърнени храни, и то главно такива, които се сѣятъ много рано, щомъ пукне пролѣтъта — овесъ и лѣтница (пшеница), или вториятъ начинъ, когато за покривъ служи ръжъта — есенна ръжъ. Въ първия случай постѣпватъ тѣй: на есенъ дълбоко прѣбораватъ нивата, а щомъ пукне пролѣтъта, щомъ се стопи снѣга, веднага сѣятъ овеса или лѣтницата, тѣй както обикновено се сѣе, и, *следъ като я завлачатъ*, отгорѣ сѣятъ детелината и пакъ влачатъ, но слабо, съ лекъ влакъ, или само отѣпкватъ съ валякъ.

Посѣвътъ на детелината съ *есененъ покривъ*, съ ръжъта, става или също тѣй както и съ овеса, като се гледа да се неокъснява съ сѣянето, каквото детелината да има врѣме да пусне коренъ и да позаякне, защото инѣкъ може да измръзне, или правятъ тѣй: сѣятъ първо ръжъта, есенно врѣме, и чакъ на пролѣтъ, кога се топи послѣдния снѣгъ, идатъ, та върху ръжъта, както е покарала, сѣятъ детелината безъ да влачатъ или бороноватъ. Или още тѣй: първо пушатъ браната по ръжъта, сѣятъ детелината и веднага пушатъ леко дървено валмо (валякъ).

Що се отнася до това, колко дълбоко трѣбва да се заравя сѣмето, има общо правило: колкото е по-ситно сѣмето, толкова по-плитко се сѣе, а детелиновото сѣме е едно отъ най-ситнитѣ, затова, ако се сѣе съ покривъ, никакъ го не заравятъ, а инѣкъ го завличатъ съ най-лекъ влакъ.

Покровното растение — овесътъ, лѣтницата или ръжъта се сѣятъ по-рѣдко, отколкото обикновено, напр. 12—14 килограма на единъ декаръ.

Щомъ покровнитѣ растения узрѣятъ, пожънватъ се, а младата детелина, висока 2-3 сантиметра, остава изъ стърнището. Стѣблото ѝ още е слабо, но коренътъ силенъ, здравъ и затова почва да расте много бърже, толкова бърже, че къмъ Кръстовденъ може да служи за

паша, а въ благоприятна година може и да се покоси за пръв път. Излиза, слѣдователно, че първата година може да се добиятъ 2 ползи: една — покрива и друга — паша или трѣва отъ първа коситба.

II. *Безъ покривъ* детелината се сѣе само въ ония мѣста, които не страдатъ отъ суша, или когато я сѣятъ за сѣме. И въ двата случая нивитѣ трѣбва да бѣдатъ много дълбоко прѣборани, добръ изгладени и чисти, защото инѣкъ ще бѣде задушена отъ трѣви.

Какъ е по-добръ да се сѣе детелината: съ покривъ, или чиста, безъ покривъ?

По-горѣ се каза, че покривътъ е много полезенъ на детелината, но само въ първитѣ мѣсеци слѣдъ поникването ѝ, когато има опасностъ отъ буренясване на нивитѣ и когато детелината се нуждае отъ защита противъ пролѣтни сухи вѣтрове. Въ априлий и май, напр., въ земята има доста влага и за детелината, и за покрива, но прѣзъ юний и юлий, когато настѣпватъ жегитѣ, влагата може да се окаже недостатъчна за двѣтѣ растения, тогава необходимо е вече даже да се бърза да се махне покрива. Кога именно трѣбва да стане това, зависи отъ слѣднитѣ съображения: ако покривътъ се махне прѣди да узрѣе — ще може да се употреби само за сѣно, и то колкото по-рано се махне, толкова по-малко сѣно ще даде, но, отъ друга страна, не струва да се закъснява съ пожъването му, защото ще настѣпятъ лѣтнитѣ жеги и детелината, навикнала на сѣнка, ще изгори веднага, щомъ се махне покрива.

Какво растение да се сѣе за покрива?

Колкото по-малко сѣнка прави и колкото по-рано узрѣва и по-малко братяства едно растение, толкова е по-удобно за покривъ.

Колко сѣме е нужно за посѣване на единъ декаръ?

Ако сѣмето е добро, сѣе се отъ 2 до 2½ килограма на декаръ. Ако е лошо, трѣбва да се вземе съ 10—20 и 30% по-вече, споредъ качеството му.

Ето какъ може да се познае доброто сѣме: Детелиновото сѣме има различна боя: жълта, кафява, сива, зелена, червеникава; най-вече трѣбва да се избѣгва червеното, зеленото и черното сѣме, то не кълни (никне), а и да поникне, дава много слаба детелина. Най-добро е *жълтото* сѣме, съ по-тъмни краища.

За да се опита добро ли е сѣмето, трѣбва да се взематъ 100 сѣмки и да се сложатъ между 2 влажни парцала; слѣдъ 5—8 дни сѣмето ще кълни и ако кълни не по-малко отъ 75%, счита се за доста добро сѣме. Може да се опита още и другояче. Сипватъ на нажежена тенекия 100 зърна: здравитѣ зърна веднага ще се напукатъ и отскочатъ, а разваленитѣ ще се обърнатъ на въгленъ безъ да мръднатъ.

Двѣгодишно сѣме не никне.

Търговцитѣ често пѣти смѣсватъ детелиновото сѣме съ разни други сѣмена; върху това трѣбва да се обрѣща особено внимание и щомъ на 100 зърна, взети отъ човала, 3—5 зърна сж отъ други трѣви — сѣмето се счита за негодно, нечисто.

Детелиновото сѣме е скъпо — срѣдно 2 лева единъ килограмъ, а и както се каза, рѣдко се срѣща чисто; затова, не трѣбва да се купува отъ кого и да е, а най-добръ да се поръчва чрѣзъ земледѣлческитѣ каси, чрѣзъ инспекторитѣ по земедѣлието, или чрѣзъ Народното Земедѣлческо Дружество. А още по-добръ е да се залови свое сѣме. Това става тѣй: прѣди всичко, за сѣме се оставя най-рѣдката частъ отъ нивата, и при това се гледа нивата да не е много торна, да не е бунище или торище. Детелината не узрѣва едновременно;

въ нивата винаги ще намърите отъ една страна зелени глави, отъ друга — прѣзрѣли, тъй щото много мъчно е да се опрѣдѣли, кога трѣбва да се коси детелината за сѣме. Недозрѣло сѣме не нигне, а прѣзрѣлото много се рони. Стопанинътъ трѣбва да избере самъ врѣмето.

Детелина за сѣме трѣбва да се *коси* рано сутринъ, докато е още росна, или се избира мъгливо или облачно врѣме. На едни мѣста вмѣсто да косятъ детелината — жънатъ я и я врѣзватъ на снопи. И въ двата случая покосената или пожънатата детелина отъ нивата се прѣнася на хармана и се чука по сѣмъ начинъ, както фасула, за да ѝ се откъснатъ главичките. Откъснатитѣ главички, изсѣхнали на хармана, или пакъ се чукатъ и сѣмето се отвѣва, или же се смазватъ между воденични камъни, като се гледа, щото сѣмето да не се смазва.

Полазуването отъ детелината.

1-ва година. Ако нивата е била торна, а лѣтото благоприятно, то още първата година, когато се пожъне покровното растение, детелината се развива толкова, че става по-висока отъ 20—25 сантиметра, тогава тя трѣбва непременно да се покоси, защото инѣкъ, щомъ падне снѣгъ, тя ще полегне и може да загние. Обаче, не трѣбва да се коси много низко и особено много късно, за да могатъ ранитѣ да заздравѣятъ, да се затегнатъ прѣди да настѣпятъ студовѣтѣ. Вмѣсто да се коси, може да се пусне на паша добитѣкъ, но непременно въ сухо врѣме. Ако детелината не успѣе да стане 10—15 сантиметра висока, по-добрѣ е да не се коси, а да се леко опасе.

2-а година. Ако детелината не е могла прѣзъ есенъта добрѣ да братяса и да стане висока поне 10 сантиметра, добрѣ е на пролѣтъ рано, щомъ стане възможно, да се влѣзе въ нивата, да се пусне брана съ желѣзни зѣби. Детелината отъ това нѣма да се поврѣди, защото има дълги корени и, напротивъ, по-добрѣ ще

братяса и ще се изчисти отъ изсѣхнали и плѣсенияли стѣбла и листа. Пролѣтно брануване е полезно и за обикновенитѣ ливади. Въ сѣщото врѣме, ако нивата е слаба, добрѣ е да се посипе съ варъ (20—40 килогр. на 1 декаръ). Варъта трѣбва първо да се остави на влажно мѣсто за да се угаси сама и, вече угасена, да се разсипе равномерно по нивата.

Прѣзъ втората година детелиновата ливада може да се коси или 2 пѣти, или само еднажъ, но въ послѣдния случай дава прѣвѣсходно насище (паша). Ако рѣшимъ да косиме ливадата 2 пѣти, то слѣдъ първата косидба непременно трѣбва да се пусне желѣзната брана. Двѣтъ косидби средно даватъ 400 килогр. сѣно на 1 декаръ.

Косидба на детелината и детелиново сѣно.

Косидбата на детелината трѣбва да се почва, когато тя напълно цѣфне, но не трѣбва да се остави цвѣтътъ да стане кафявъ. Косятъ я по сѣмъ начинъ, както и ливадитѣ, но сушенето на трѣвава и събирането на сѣното става по-мъчно и по-внимателно, защото листата и цвѣтната топка много лесно се чупятъ, обаче тѣ сѣ най-хранителнитѣ части въ растението.

Ето какъ сушатъ и събиратъ детелината: 1) Днесъ косятъ (ако е ясно врѣмето), утрѣ още неизсѣхналата трѣва събиратъ на купи, по 2 кола всѣка копа, и утѣпватъ купата колкото се може повече. Слѣдъ нѣколко врѣме трѣвата ще се загрѣе, и когато се загрѣе толкова много, щото започне да дига пара, или когато въ купата стане толкова горещо, че не може да се трае, да се държи вътрѣ ржката — разтурятъ я (безъ да гледатъ какво е врѣмето); достатъчни сѣ, слѣдъ това, 5—6 часа за да изсѣхне трѣвата; тогава на ново се събира на обикновени купи (скирди). Така приготвено, детелиновото сѣно се казва „врѣло“ сѣно; то е по-добро отъ обикновеното и добитѣкътъ го яде съ много голѣма охота.

2-й начин. След като се покоси детелината, остават я да лежи 1—2 дена на ржойки за да увъхне; прѣз туй врѣме трѣвата изсъхва на половинѣ. А дали е изсъхнала колкото трѣбва, познава се така: взематъ снопче детелина и го осукватъ съ двѣтѣ ржѣ; ако снопчето не избие капки вода, това показва, че детелината е доста изсушена. Следъ това, събиратъ я на купи или скирди, но самитѣ купи не слагатъ на земята, а най-напрѣдъ изкопаватъ двѣ вадички (20 сантиметра широки и 25 дълбоки), които да се прѣсичатъ на кръстъ и купата слагатъ върху кръста. Освѣнъ това, тѣй правятъ купата, щото по сръдата ѝ да остане дупка, като куминѣ, и куминѣтъ да дойде тъкмо надъ сръдата на кръста. Това се прави, за да не се сгорещава много детелината, да може да има течение на въздуха прѣзъ кръста въ куминя. Щомъ купата стане висока $\frac{1}{2}$ аршинѣ, утѣпватъ трѣвата хубаво и я солятъ съ обикновена солъ; послѣ пакъ дигатъ купата още 11 $\frac{1}{2}$ аршинѣ и пакъ я утѣпватъ и солятъ (на 1 кола сѣно — 2 килогр. солъ) — така приготвено детелиново сѣно казва се „кафяво сѣно“.

3-й или обикновенъ начинъ Нѣколко дни покосената детелина лежи на ржойки, всѣки день се прѣвърща, но много прѣдпазливо, за да не се чупятъ крѣхкитѣ листа и цвѣта. Отъ ржойки, когато доста изсъхне, събира се на малки купчинки; тия купчинки цѣль день (ако е сухо) лежатъ разтурени, а всѣка вечеръ на ново се събиратъ. Така продължава още 5, 6, 8 дни, споредъ каквото е врѣмето, а послѣ се събира на голѣми купи или скирди.

Детелиновото сѣно рѣдко има зеленикава боя, обикновенно бива кафяво, темно-кафяво, но това не важи, трѣбва да се гледа само да не е плѣсена.

У насъ сѣятъ детелина, но по дворища или отдѣлни заградени нивици, и това е добръ, но по-добръ е

когато тя се сѣе по нивитѣ, както зърненитѣ храни — овесѣтъ, ржѣта. На повечето мѣста изъ България пазятъ такъвъ редъ, щото подиръ ржѣта иде пролѣтно, послѣ иде угаръ; сетѣ пакъ почватъ отново — ржѣ, овесъ и пакъ угаръ — върти се като колело; пролѣтнитѣ идатъ за смѣнка на зимнитѣ, зимнитѣ идатъ на угарени ниви, а пролѣтни ниви оставятъ въ угаръ. Тази смѣнка на растения, това, тѣй да се каже, хоро, нарича се „сѣидбообращение“. У насъ на хорото сѣ се заловили пшеницата, овеса, ржѣта, царевичата; въ Софийско — и захарно цвѣкло, въ сѣверна България — и рапицата, но детелината или друга нѣкоя трѣва нѣма никѣдъ да се лови на хорото, или както му думатъ ученитъ „не влизатъ въ сѣидбообращението“. А това е много лошо. Ако искаме да имаме по-голѣма полза отъ детелината, непрѣмѣнно трѣбва да я втикнемъ въ сѣидбообращението, да влѣзе и тя въ хорото. Но какъ да се направи това? Нали имаме всичко 2 полета: едно посѣяно съ зърнени храни, и друго угарното. Дѣ да се вмѣкне детелината? Дали между зърненитѣ храни, или въ угарното поле, дѣто е фия, царевичата. Тази работа въ разни мѣста сѣ я наредили разнo. Въ Русия, дѣто обикновено има три полета — угаръ, зимно и пролѣтно, въ много села сѣ наредили така: отъ двѣтѣ полета — зимното и угарното сѣ отрѣзали по една четвъртина, а отъ пролѣтното — половина и отъ тия части сѣ направили 4-то поле за детелина. Да се разберемъ какъ е станало това. Внимавайте добръ: Да кажемъ, че азъ имамъ три ниви въ вашето село, и то на 3 мѣста: едната е посѣяна съ зимни — 20 дюлюма, другата е посѣяна съ пролѣтни — пакъ 20 дюлюма, и третa нива — угаръ — пакъ 20 дюлюма. Върху три четвърти, т. е. 15 дюлюма, отъ първата нива, посѣяна съ ржѣ, ще посѣя детелина, а 5 дюлюма ще останатъ само съ ржѣ. На втората година ще имамъ такова нѣщо: 1) едно поле съ детелинова трѣва — 15 дюлюми,

2) едно поле съ пролѣтни — пакъ 15 дюлюми. Това поле ще излѣзе отъ 5 дюлюма отъ зимното поле и 10 отъ миналогодишното пролѣтно. 3) Трето поле отъ 15 дюлюми ще остава подъ угарь (10 дюлюми отъ тѣхъ миналата година сж биле посѣяни съ пролѣтни, а 5 сж угарени), и 4) Четвъртото поле — 15 дюлюми — ще посѣя съ рѣжъ (миналата година тѣ сж били подъ угарь).

Да начертаемъ това, което току-що се каза:

1-во поле Зимно поле. —		2-ро поле Пролѣтно поле. —		3-то поле Угарно поле. —	
20 декара всички засѣяни съ зимна рѣжъ и отъ тѣхъ 15 дек. детелина върху рѣжъ	5 дек.	20 декара посѣяни съ пролѣтни	10 дек.	20 декара у г а р ъ 5 дек. безъ торь	15 декара торено
15 декара детелина едно- годишна	15 декара пролѣтни	15 декара угарь	15 декара рѣжъ и детелина	15 декара пролѣтни	15 декара угарь
15 декара детелина двѣ- годишна	15 декара пролѣтни	15 декара угарь	15 декара детелина едно- годишна	15 декара угарь	15 декара угарь
15 декара детелина едно- годишна	15 декара угарь	15 декара рѣжъ	15 декара детелина едно- годишна	15 декара угарь	15 декара угарь
1-ва година	2-а година	3-я година	4-а година		

Разбира се, че за да стане такова сѣдбообраще-ние, трѣбва да се съгласи цѣлото село, защото ако това стане само отъ единъ човѣкъ, то той ще трѣбва да за-гражда детелиновата си нива, защото още втората година тя ще се падне между селскитѣ угари и не ще може да се запази етѣ добитѣка.

Въ други одни села пакъ друго сж направили. Че-твъртото поле не сж го отрѣзали отъ работнитѣ си ни-ви, а или отъ ливадитѣ, или отъ мерата. Ето какъ е станало това. Да прѣдположимъ, че селото ви има 30,000 декара ниви: 10,000 зимни, 10,000 — пролѣтни и 10,000 — угарь, а, освѣнъ това, имате 10,000 декара мера или стари ливади, които вече слабо раждатъ. На-думвате се, та върху зимнитѣ храни посѣвате детели-на. Тогава до година що ще стане? А ето що: отъ тритѣ миналогодишни полета едното (зимното) ще е об-расло съ детелина, на мѣстото на угаритѣ ще имаме зимни храни, на мѣстото на пролѣтнитѣ ще дойдатъ угаритѣ, а за пролѣтнитѣ мѣсто нѣма да остане. За да не стане такъва грѣшка — взематъ, та още на есенъ разораватъ отъ ливадитѣ или отъ мерата 10,000 декара. Страхъ отъ това нѣма, защото на мѣстото на разоранитѣ 10,000 декара мера ще дойдатъ 10,000 декара дете-лина, която ражда 2 пѣти повече отъ ливадитѣ и 7 пѣти повече отъ мерата.

Да начертаемъ и това:

I.

1-а година	10,000 декара зимни и есру тѣхъ дечелина	10,000 декара пролѣтни	10,000 декара угарь	10,000 дек. про- лѣтни есру ра- зорени ливади или мера
2-а година	10,000 декара дечелина	10,000 декара угарь	10,000 декара зимни	
3-а година	Дечелина 2-годишна	Зимни	Пролѣтни съ дечелина	Угарь
4-а година	Пролѣтни	Угарь	Дечелина	Зимни
5-а година	Угарь	Зимни	Дечелина	Пролѣтни

У насъ въ България рѣдко земитѣ биватъ подѣлени на 3 полета, а обикновено само на 2: 1) угарно и 2)

II.

1-а година	Зимни и трева	Пролѣтни	Угарь	Цѣлина
2-а година	Трева	Пролѣтни	Зимни	Половинъ Угарь
3-а година	Трева	Угарь и торь	Рѣжъ съ дечелина	Пролѣтни
4-а година	Пролѣтни	Рѣжъ безъ дечелина	Дечелина	Угарь
5-а година	Угарь	Пролѣтни	Дечелина	Рѣжъ и дечелина

заето съ зърнени храни, затова е и още по-лесно да се намѣри мѣсто за дечелината.

Ето какъ може да стане това :

I поле
у г а р ь

II поле
з ѣ р н е н и х р а н и

На I-то поле—угаритѣ обикновено биватъ или *ялови*, или *заети* съ царевица, бостанъ, фий, фасулъ и др., тогава имъ думатъ *половинъ-угарь* или *заета* угарь. Сжщо и второто поле бива заето съ *зимни* храни и съ *пролѣтни* зърнени храни, затова сжщитѣ тия 2 полета може да си ги прѣдставимъ като на 4 парчете: 1) ялова угарь, 2) заета угарь, бостанъ, царевица и др. 3) зимни храни и 4) пролѣтни храни. Съ други думи.

I поле:
у г а р ь
с е д ѣ л и н а

II поле:
з ѣ р н е н и х р а н и
с е д ѣ л и н а

1) ялова угарь | 2) заета угарь | 3) зимни | 4) пролѣтни.

Ако върху зимнитѣ храни посѣемъ детелина, то на другата година ще имаме слѣднитѣ растения: слѣдъ яловата угарь ще дойдатъ зимнитѣ храни, слѣдъ зимнитѣ, детелина (1-година); слѣдъ заетата угарь, пролѣтни; слѣдъ пролѣтнитѣ — ялова угарь. Да начертеемъ и това:

I поле: у г а р ь:		II поле: з ѣ р н е н и х р а н и	
ялова	заета	зимни (съ детелина)	пролѣтни
зимни	пролѣтни	детелина (I. годишна)	угарь
пролѣтни	угарь	детелина (II. годишна)	зимни (съ детелина)
угарь	зимни	детелина (I. годишна)	пролѣтни

И тъй нататъкъ, всѣма втора година се сѣе детелина върху рѣжъта.

П. Беровъ.